

Оглядове досьє щодо формування та реалізації державної політики вшанування подвигу Захисників і Захисниць України*

Анотація. В Оглядовому досьє викладено результати аналізу формування та реалізації державної політики вшанування подвигу Захисників і Захисниць України. Проаналізовано поточний стан нормативно-правового забезпечення такої політики, наведено приклади деяких реалізованих проектів. Узагальнено практику зарубіжних держав. Охарактеризовано подальші пріоритети держави у цій сфері, визначені чинним законодавством.

Ключові слова: вшанування подвигу, Захисники / Захисниці України, ветеранська політика, реалізації державної політики увічнення та вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, День пам'яті захисників України, Національне військове меморіальне кладовище.

Основна частина.

Формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері, зокрема вшанування подвигу Захисників і Захисниць України, є одним із пріоритетів держави. Нормативно-правовою основою реалізації такої політики є: Конституція України; закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»¹, «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»², «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист»³; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи з увічнення пам'яті захисників України на період до 2025 року»⁴; Указ Президента України «Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України»⁵ тощо.

Про виявлення поваги до подвигів та звитяг ветеранів війни, ушанування пам'яті загиблих (померлих) ветеранів війни, загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України зазначено й в Указі Президента «Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих

---

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

² Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України 20.12.1991 № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

³ Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24.03.1998 № 203/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD#Text>

⁴ Про заходи з увічнення пам'яті захисників України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 січня 2021 р. № 37-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/37-2021-p#Text>

⁵ Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України: Указ Президента України від 23 серпня 2019 року № 621/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6212019-29269>

(померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України»⁶.

В Україні проводяться різноманітні заходи, спрямовані на увічнення пам'яті Захисників / Захисниць: відзначення пам'ятних дат; будівництво і реставрація пам'ятників, меморіальних комплексів; інформування про історичні події та їх наслідки тощо (докладніше зазначені питання висвітлені в Оглядовому досьє щодо політики національної пам'яті в контексті російсько-української війни⁷). Такий підхід спрямований на формування національної ідентичності та збереження історичної пам'яті для майбутніх поколінь. Водночас шана та повага до Захисників / Захисниць України також вимірюється створенням ефективної системи соціального забезпечення.

Аналіз законодавства свідчить про запровадження певних видів пільг, які надаються зазначеній категорії осіб, а також про подальше його удосконалення, усунення прогалин, колізій та дублювання норм про соціальні пільги для ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни та родин загиблих (померлих) Захисників / Захисниць. Такий концептуальний підхід є необхідним кроком у забезпеченні державою своїх соціальних зобов'язань (Оглядове досьє щодо проблем законодавчого врегулювання статусу ветеранів війни⁸).

Варто зазначити, що в національному законодавстві поступово формуються засади внутрішньої політики у ветеранській сфері⁹. Так, у проекті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері»¹⁰ (29.10.2024 р. прийнято за основу) запропоновані зміни до законодавства, спрямовані на забезпечення належної реалізації медичних, освітніх, трудових, економічних, культурних, соціальних прав ветеранів війни; формування культури вшанування подвигу ветеранів війни, Захисників і Захисниць України; сприяння створенню матеріальної і нематеріальної культурної спадщини про українські військові перемоги та українську військову доблесть; залучення ветеранів війни до національно-патріотичного виховання; створення ефективної системи переходу від військової служби до цивільного життя; умов для ефективного лікування, реабілітації; відновлення повноцінного життя та розвитку; формування програм реінтеграції з громадами; сприяння створенню нових векторів

---

⁶ Про невідкладні заходи щодо підтримки ветеранів війни, членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України: Указ Президента України від 22 серпня 2024 року №512/2024. URL <https://www.president.gov.ua/documents/5122024-51669>

⁷ Оглядове досьє щодо політики національної пам'яті в контексті російсько-української війни. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32957.pdf>

⁸ Оглядове досьє щодо проблем законодавчого врегулювання статусу ветеранів війни. (стор. 7). URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32836.pdf>

⁹ Вперше в українському законодавстві визначає засади внутрішньої політики щодо ветеранів війни та їхніх сімей. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vpershe-v-ukrainskomu-zakonodavstvi-vyznachat-zasady-vnutrishnoi-polityky-shchodo-veteraniv-viiny-ta-ikhnikh-simej>

¹⁰ Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері: проект Закону (реєстр. № 11007 від 12.02.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43686>

соціального захисту ветеранів війни тощо (Стаття 10-1 проекту). Законопроект розроблено за участі Міністерства у справах ветеранів України та представників профільних громадських організацій.

Досліджуючи питання реалізації державної політики увічнення та вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, варто згадати Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення здійснення поховання деяких категорій осіб на Національному військовому меморіальному кладовищі»¹¹. Відповідно до зазначеного Закону з метою належного увічнення та вшанування пам'яті загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України визначено перелік осіб, які можуть бути поховані з почесними на Національному військовому меморіальному кладовищі; унормовано процес здійснення військового поховального ритуалу; передбачено порядок розміщення кенотафів (символічних могил) особам, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Досвід влаштування військових поховань в Європі та США свідчить про дотримання спільних принципів вшанування військових, які віддали своє життя на службі, зокрема: для поховання військових відведені спеціальні кладовища, під час поховання відбувається почесна похоронна церемонія з дотриманням військового протоколу (передбачає почесний салют, підняття прапорів); на могилах військових розміщуються пам'ятні символи (хрести, мармурові дошки або пам'ятники, які ідентифікують їх зі службою та зробленим внеском у захист держави); перед похованням відбуваються спеціальні військові церемонії, наприклад, виконання військової музики (гімнів, пісень тощо), виступи військових душпастирів¹².

Повноваженнями щодо реалізації державної політики захисту прав ветеранів наділені Міністерство у справах ветеранів України¹³, Міністерство соціальної політики України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Міністерство внутрішніх справ України тощо.

Формування та реалізація державної політики у ветеранській сфері, вшанування подвигу Захисників і Захисниць України визначені серед основних завдань Міністерства у справах ветеранів України (далі – Мінветеранів). За ініціативи Міністерства створено низку соціальних проєктів задля широкого інформування суспільства щодо належної шани та поваги до українських Захисників і Захисниць, а також гідного увічнення

---

¹¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення здійснення поховання деяких категорій осіб на Національному військовому меморіальному кладовищі від 18 липня 2024 року № 3885-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3885-20#Text>

¹² Оглядове досьє щодо політики національної пам'яті в контексті російсько-української війни. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32957.pdf>

¹³ Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/pro-ministerstvo/category/60-pro-nas/osnovni-zavdannya-minveteraniv-3>

пам'яті Героїв¹⁴. Концептуальний зміст цих проєктів – звершення героїв не мають бути забутими на всіх рівнях: від держави до кожного громадянина.

Також серед проєктів, які реалізуються (Рис. 1):

Рис. 1

- розширення Єдиної ветеранської лінії (ветеранський зв'язок 24/7);
- ветеранські простори VETERAN PRO (розгалужена інклюзивна мережа мультифункціональних просторів для відновлення, інформаційно-консультаційної підтримки, реабілітації, розвитку та дозвілля);
- е-сервіси Мінветеранів (зокрема, е-Посвідчення ветерана)¹⁵;
- е-Карта вакансій державної служби та органів місцевого самоврядування для ветеранів¹⁶;
- е-Карта послуг для ветеранів війни, яка містить інформацію про понад 12 тисяч видів послуг (Рис. 2¹⁷), доступна на платформі «е-Ветеран».

¹⁴ Інформаційна кампанія Міністерства у справах ветеранів України «Шана та повага». URL:

<https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/minveteraniv-zapustilo-informatsynu-kampaniu-shana-ta-povaga>

¹⁵ Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/u-kiievi-vidbuvsya-vii-mizhnarodniy-veteranskiy-forum-ukraina-veterani-ednist>

¹⁶ е-Карта вакансій державної служби та органів місцевого самоврядування для ветеранів. URL:

<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiODMwZWZjMmEtMTJmMy00YmM5LWI1OGUtYTQwYzY1YWVhZmZTE1NmM3NSIsImMiOiI9>

¹⁷ е-Карта послуг для ветеранів війни. URL:

<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiMjg4NTQyODEtZTU1OC00ODk2LTk4MDUtMjVmZmJjZjA0YmQyIiwidCI6IjVjM2NjODcwLTZlZmUtdmVlLTZkMjlmZTE1NmM3NSIsImMiOiI9>

Наразі існують певні проблемні питання, про що зазначають представники громадських організацій, діяльність яких спрямована на захист прав ветеранів, зокрема щодо: тривалості процесу оформлення документів, необхідних членам родин для призначення та виплати одноразової грошової допомоги у зв'язку із загибеллю захисників та захисниць України; отримання статусу учасника бойових дій; обізнаності ветеранів війни та їх родин, рідних і близьких загиблих захисників і захисниць України у віддалених територіальних громадах про їх соціально-економічні права та пільги¹⁸ тощо.

Із метою створення системного підходу до формування і реалізації ветеранської державної політики Мінветеранів розроблено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року» (далі – Стратегія)¹⁹. Метою документа є гідне визнання внеску ветеранів / ветеранок у захист країни, забезпечення комплексної державної підтримки для відновлення їхнього добробуту з урахуванням впливу бойового досвіду, добробуту членів їхніх сімей та наскрізної допомоги протягом усього життя відповідно до виявлених потреб кожного та кожної, а також сприяння зміцненню обороноздатності держави, зокрема шляхом підвищення престижності військової служби та

¹⁸ VII Міжнародний ветеранський форум «Україна. Ветерани. Єдність». URL:

<https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/u-kievi-vidbuvsya-vii-mizhnarodniy-veteranskiy-forum-ukraina-veterani-ednist>

¹⁹ Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року». URL: <https://mva.gov.ua/gromadskosti/category/91-gromadskosti/proekt-rozporядzhennya-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-zatverdzhennya-strategii-veteranskoj-politiki-na-period-do-2030-roku>

визнання ключової ролі ветеранів / ветеранок у складі військового резерву, а також їхнього потенціалу для забезпечення економічного розвитку країни²⁰.

У проекті Стратегії визначені основні принципи її реалізації: наскрізність; об'єктивність та обґрунтованість; відновлення людського капіталу та добробуту ветеранів / ветеранок, їхніх родин; людиноцентричність; забезпечення національної безпеки та обороноздатності; превентивність; довготривалість; реалістичність і повага. Зазначено, що державна політика гарантує визнання бойового досвіду ветеранів / ветеранок (учасників бойових дій). Подвиг ветеранів / ветеранок повинен стати частиною оновленої сучасної концепції української нації. Вшанування, повага, увічнення пам'яті героїв є важливими складовими консолідації нації та посилення обороноздатності держави.

Таким чином, Стратегія – це програмний документ, спрямований на комплексні зміни та розвиток, реалізація якого передбачає поєднання зусиль центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, інститутів громадянського суспільства, міжнародних експертів²¹.

Підготовка Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року є також пріоритетом держави²². Метою формування системи переходу від військової служби до цивільного життя є запровадження механізму ефективного державного управління, спрямованого на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб учасників системи переходу. Наразі Мінветеранів розробляє²³ проект зазначеної Стратегії з урахуванням пропозицій інститутів громадянського суспільства та міжнародних експертів²⁴. Оновлений проект серед визначених основних принципів передбачає принцип людиноцентричності (фокусування державної політики на людині та її потребах). Реалізація Стратегії має забезпечити розвиток інклюзивних підходів у суспільстві та створення безбар'єрного середовища в усіх регіонах і сферах суспільного та економічного життя.

---

²⁰ Проект Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року. URL: <https://mva.gov.ua/gromadskosti/category/91-gromadskosti/proekt-rozporядzhennya-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-zatverdzhennya-strategii-veteranskoj-politiki-na-period-do-2030-roku>

²¹ Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів провів у м. Черкаси слухання на тему: «Стратегія та реалізація ветеранської політики в Україні». URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/254922.html

²² Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період 2032 року». URL: <https://mva.gov.ua/gromadskosti/category/193-consultations-with-the-public/proyekt-rozporядzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-shvalennya-strategiyi-formuvannya-sistemi-perehodu-vid-vijskovoyi-sluzhbi-do-civilnogo-zhittya-na-period-2032-roku>

²³ Мінвет переробляє стратегію переходу від військової кар'єри до цивільного життя. URL: https://lb.ua/society/2024/03/01/601215_minvet_pereroblyaie_strategiyu.html

²⁴ Чому переходом від військової служби до цивільного життя треба займатися до завершення війни? 06.09.2024. URL: <https://rdo.in.ua/article/chomu-perehodom-vid-vijskovoyi-sluzhby-do-civilnogo-zhittya-treba-zaymatysya-do-zavershennya-voiny>

Зважаючи на те, що забезпечення переходу військовослужбовців від військової служби до цивільного життя відносять до основних завдань ветеранської політики держави, Дослідницькою службою Верховної Ради України було підготовлено аналітичну записку про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби (на прикладі США, Ізраїлю, Великої Британії, Південної Кореї та Японії)²⁵, де цей аспект висвітлено докладніше.

Із метою ефективного формування ветеранської політики, вбачається доцільним відхід від «радянського» способу (організації) соціального захисту ветеранів війни (учасників бойових дій) як пільгоорієнтованих громадян. За оцінками правозахисних організацій, діяльність яких спрямована на захист прав ветеранів, сучасна система державної соціальної підтримки потребує удосконалення, щоб відповідати реальним потребам зазначеної категорії осіб. Одним категоріям Захисників / Захисниць держава має забезпечити гідну старість, іншим надати можливість для саморозвитку, навчання та повернення до цивільного життя²⁶. Питання зайнятості ветеранів війни в Україні висвітлено в Оглядовому досьє щодо зайнятості ветеранів війни в Україні: поточний стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення²⁷.

Зауважимо, що у Верховній Раді України зареєстровано низку законопроектів, спрямованих на удосконалення системи соціального захисту зазначеної категорії осіб, зокрема: «Про статус ветеранів та членів сімей загиблих (померлих) Захисників України та ветеранів» (реєстр. № 3407 від 29.04.2020), «Про статус осіб, які сприяли захисту Батьківщини, та осіб, постраждалих внаслідок збройних конфліктів» (реєстр. № 3408 від 29.04.2020), «Про Захисників / Захисниць України та членів їх сімей» (реєстр. № 4389 від 17.11.2020)²⁸.

Так, метою законопроекту реєстр. № 4389 є підвищення рівня державної підтримки Захисників України, членів сімей загиблих (померлих) Захисників України. Цією законодавчою ініціативою пропонується низка заходів, спрямованих на утвердження поваги та шани до статусу Захисників / Захисниць у суспільстві. Окрема стаття присвячена питанням державної політики з героїзації та вшанування пам'яті – комплексній, системній та цілеспрямованій діяльності органів державної влади, підприємств, установ, організацій та громадських об'єднань щодо формування та зміцнення суспільної патріотичної свідомості, постійному і свідомому вшануванню внеску Захисників України у захист та оборону України від зовнішньої збройної агресії Російської Федерації, а також внеску у захист

²⁵ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32427.pdf>

²⁶ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32427.pdf>

²⁷ Оглядове досьє щодо зайнятості ветеранів війни в Україні: поточний стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32925.pdf>

²⁸ Проект Закону про Захисників/Захисниць України та членів їх сімей (реєстр. № 4389 від 17.11.2020 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70451

демократичних цінностей, конституційних принципів та засад, розвитку громадянського суспільства (стаття 21)²⁹.

Питання законодавчого врегулювання надання окремого статусу Захисникам / Захисницям України та членам їхніх сімей викладено в оглядовому досьє, підготовленому Дослідницькою службою Верховної Ради України³⁰.

Серед ініціатив – також законопроект «Про ветеранське підприємництво» (реєстр. № 10258 від 13.11.2023)³¹, спрямований на створення сприятливих умов для започаткування та розвитку ветеранського підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності, вирішення проблем реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та сприяння сталому розвитку України в цілому. Законопроектом вперше пропонується визначення понять: «ветеранське підприємництво», «суб'єкти ветеранського підприємництва», «ветеранське соціальне підприємництво», а також регулюються механізми набуття, втрати статусу суб'єкта ветеранського підприємництва та наслідки втрати зазначеного статусу.

Висновки.

В Україні поступово формується комплексний підхід до ветеранської політики, зокрема з героїзації та вшанування пам'яті Захисників та Захисниць України. Із цією метою прийнято низку нормативно-правових актів Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України.

Виявлення поваги до подвигів та звитяг ветеранів війни, ушанування пам'яті загиблих (померлих) ветеранів війни, загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України є одним із пріоритетів держави. Для цього проводяться різноманітні заходи, спрямовані на увічнення пам'яті Захисників / Захисниць: відзначення пам'ятних дат; будівництво і реставрація пам'ятників, меморіальних комплексів; інформування про історичні події та їх наслідки тощо. Шана та повага до Захисників / Захисниць України вимірюється й системою соціального забезпечення. Приклади ефективної соціальної підтримки визначеної категорії осіб є в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї, Японії³² тощо.

У Верховній Раді України зареєстровано низку законопроектів, спрямованих на подальше реформування означеної сфери. Відповідні державні пріоритети визначені також у проектах Національної стратегії

---

²⁹ Ініціатор законопроекту: Остапенко А. Д. - Голова підкомітету з питань соціального захисту прав ветеранів Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

³⁰ Оглядове досьє щодо питання законодавчого врегулювання надання окремого статусу Захисникам / Захисницям України та членам їхніх сімей. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32216.pdf>

³¹ Проект Закону про ветеранське підприємництво (реєстр. № 10258 від 13.11.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>

³² Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32427.pdf>

ветеранської політики на період до 2030 року та Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

* Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.